

Ýer togalagynda nesli tükenen adam jynsy: Neandertal

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

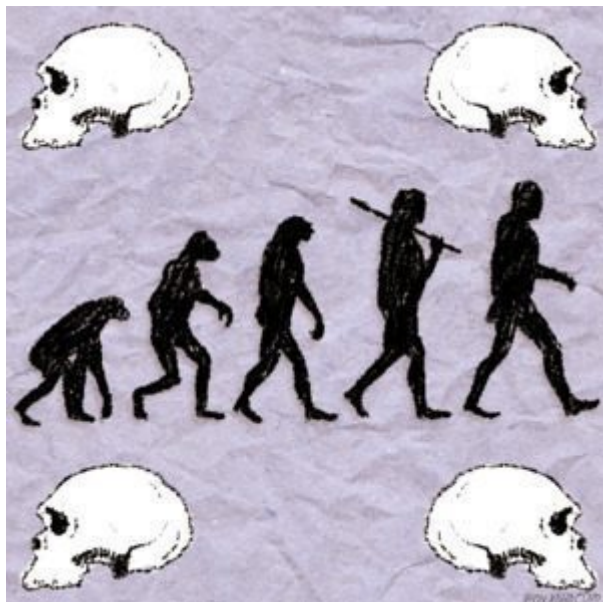
Ýer togalagynda nesli tükenen adam jynsy: Neandertal ÝER

TOGALAGYNDA NESLI TÜKENEN ADAM JYNSY: NEANDERTAL

Neandertal adamyň ilkinji skleti Germaniýanyň Dýusseldorf şäherinde tapyldy. Neander jülgesinde 1856-njy ýylda tapylan bu sklet birnäçe jedeli-de özi ýany bilen getirdi...

ABŞ-ly we Ýewropaly genetiklerden, antropologlardan düzülen topar häzirkizaman adamyň ata-babasyň neandertallardygyny öňe sürýär. Tapylan tapyndylar şuny tassyklaman duranokdy. Neandertal adamyň gen kartasynyň tamamlanmagy elli müň ýyl öň ýok bolan şol adam jynsunyň we häzirki adamyň ösüşini, özgerişini aýdyňlaşdyryp biler. Eýsem şol ilkinji adam jynsy bolan neandertallar kim bolduka?

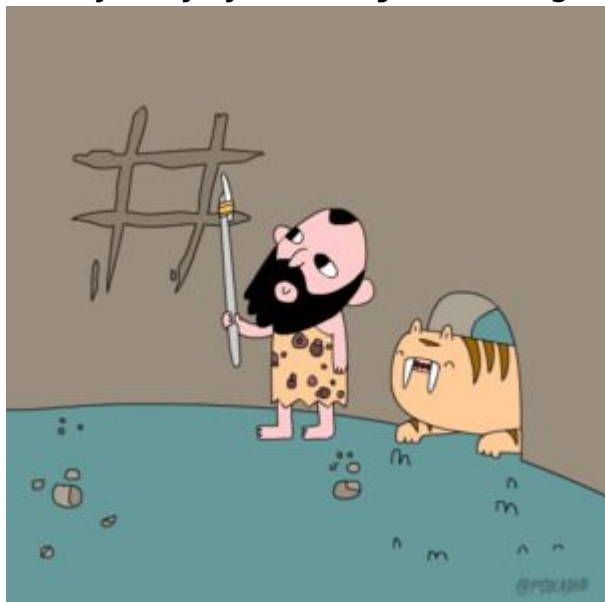
Neandertallaryň ilkinji häzirkizaman adamyň binýadyny emele getirendigi we häzirkizaman adamlary bilen jübütleşendigi baradaky maglumatlaryň üstünden barylady. Neandertallar günorta-günbatarda, häzirkizaman adamy bolsa demirgazykda ýaşaýdyr. Neandertallar häzirkizaman adamlary tarapyndan bökdençliklere duçar boldy we ýaýrap gitmekleriniň öňi alyndy. Iň soňky neandertallaryň bolsa Belgiýada, Atlantik okeanyň kenarýakalarynda, Orta Aziýada we Ortaýer deňziniň sebitlerinde ýaşandyklarynyň yzlaryna gabat gelindi.

Neandertallar häzirki adamlar ýaly aýagynyň üstünde dik durup bilenokdylar. Häzirkizaman adamsyndan çakgan, güýçli, süýri ýüzli, iri dişli bolandyklary köp jedelleriň döremegine getirdi. Şu aýratynlyklar neandertallaryň ata-babalarymyz dældigi hakdaky pikirleriň döremegine getirdi. Emma wagtyň geçmegi bilen alnyp barylýan barlaglar we tapylan tapyndylar neandertallaryň ata-babalarymyzdygyny tassyklaýardy. Neandertallaryň fiziki aýratynlyklary bolsa wagtyň geçmegi bilen üýtgändiginiň we häzirkizaman adamyna öwrülendiginiň subutnamasydy.

Neandertallar käbir alymlaryň geçiren barlaglaryna görä ýokary añ-düşünjä eýe bolupdyr. Olar ölülerini belli bir usulda gömüpdir, syrkawlaryna seredipdir. Geçirilen bir gazuw-agtaryş işiniň dowamynda 50-60 müň ýyl öňki döwre degişli fleýta (tüydük) tapyldy. Fleýta boýunça geçirilen barlaglar açyk nota deşikleriniň ýerbe-ýerdigini we başly-barat açylmajak derejede sünnälenip ýasalandygyny görkezýärdi. Şeýle subutnamalar neandertallaryň aňynyň pesdigi hakdaky pikiri öňe sürýän köp sanly alymyň ikerjiňlenmegine sebäp boldy.

Bir daşy başga bir daşa sürtäp, ýiti uçly paltalary ýasamagy başardylar. Şeýle paltalary taýagyn bir ujuna ýelimpläp, awa gidende ulandylar. 2014-nji ýylda Ispaniýanyň Pas derýasynyň boýunda taoylan El-Kastillo gowagynda neandertallara degişli diwar suratlaryna gabat gelindi.

Neandertallar hem häzirki adamlar ýaly et bilen ot iýýärdi. Gözegçilik astyna alan otlary bilen et bişirýärdiler. Ölüleri üçin üýşmeleň edýän neandertallar mergumy egin-eşikleri bilen gömýärdiler. Şol sanda şimpanzelerde-de öliniň ýakynlaryna duýgudaşlyk bildirmek ýaly aýratynlyklaryň bardygy anyklanan faktdyr. Emma adam jynsyndan başga jandarda ölini eşigi bilen jaýlan däbe gabat gelinmändir.

Neandertallaryň goçak kelleli bolmagy dürli düşündirişleri döretdi. Tapawutly beýin gurluşy bolan şeýle jyns häzirki adamdan has düşünjeli bolmagy-da mümkindi. Käbir alymlar şol pikiri öňe sürýärdiler.

Biziň günlerimizden elli müň ýyl töweregi öň ýok bolan neandertallary dolap getirmegi başarsak, olaryň aýratynlyklary hakda has ynamly maglumatlary edinip bilerdik. Emma etiki gymmatlyklar sebäpli şeýle görnüşdäki ylmy-barlaglar uzak wagta çekjege meňzeyär.

Ýogsa-da, neandertallar nädip ýom-ýok boldularka? Bu boýunça birnäçe sebäp orta atylýanam bolsa, köp dürli sebäpleriň şeýle ýagdaýy emele getirendigi anykdy. Häzirkizaman adamyň neandertallaryň ýaşaýyş-durmuş ugurlaryny basyp almagy, hatda olary öldürmegi bu jynsyň nesliniň ýok bolmagyna sebäp boldy. Şonuň bilen bir hatarda Buz eýýamynyň soňlanmagyna uýgunlaşyp bilmezlikleri, iýmit çeşmeleriniň çalyşmagy, awlaýan iýmitleriniň azalmagy ýaly birnäçe sebäp bu jynsyň ýok bolmagyna sebäp boldy. Käbir alymlaryň pikiri bolsa, neandertallaryň ýok bolmandygy, häzirkizaman adamy bilen jübütleşip assimilizasiýalaşandygyny öňe sürýärdi. Görşüňiz ýaly, ylym dünýäsinde bu jedeller we ylmy barlaglar täze-täze tapyndylaryň üstünden barylýança dowam etjege meňzeýär.

Ugur NAZILLI.

19.10.2016 ý. Taryhy makalalar